

El testament d'Andreu Alfonsello

Vicari del Cardenal
MARGARIT

per
Enric Mirambell i Belloc

El testament d'un personatge important pot resultar una peça fonamental per l'estudi del personatge i pel de diversos aspectes de l'època en què visqué. A més de les dades sobre els seus béns materials, ens en pot donar de fonamentals per conèixer la seva biografia, trets de la seva personalitat, idees religioses i socials, dades personals i familiars, condicionants del seu entorn, detalls del medi en què es mogué, història petita i fins i tot gran. Per això al trobar-nos amb el testament d'Andreu Alfonsello consideràvem tenir a les mans un document de primera magnitud per illustrar la vida de tan destacat personatge i un bon tros de la història de la nostra Baixa Edat Mitja. Però la realitat no ha sigut tal com hauriem pogut esperar. Dues circumstàncies ens resten importància al document. Per una part la data en què es va atorgar; data sensiblement allunyada de la mort del testador. El document està datat al 27 de novembre de 1474, mentre que Alfonsello mort el 3 d'abril de 1488. Son catorze anys els que separen abdos fets; i en aquest període poden esdevenir variants en algunes de les clàusules testamentàries. Fins i tot podria haver existit un altre testament posterior. Això és poc probable. A favor de què el testament de 1474 contingui les darreres voluntats del testador hi ha que al marge hi consten diverses anotacions posteriors, alguna d'elles bastant moderna, que fan constar l'obtenció de còpies autèntiques. Cosa que sols pot tenir interès fer-ho amb el darrer testament.

Un altre detall que ens resta importància al document és el fet de què li falti la relació dels llibres que formen la seva biblioteca. En una de les clàusules disposa el destí dels llibres que li perteneixien, anotant que facilitarà al notari una relació completa de tots ells. Però al final del testament una nota del fedatari fa observar que el testador no li ha entregat la indicada llista dels llibres. D'haver-la pogut estudiar ens hauria donat una visió molt interessant de la personalitat d'Alfonsello, i sens dubte notícia de llibres importants d'aquell moment.

Amb tot, aquest testament, que no podem considerar una peça documental de primer ordre té un interès ben apreciable, i el donar-lo a conèixer serà sempre una aportació positiva per completar la biografia d'un personatge que jugà un primer paper en la història de les terres gironines a la segona meitat del segle XV.

Andreu Alfonsello fou efectivament un destacat protagonista dels esdeveniments que comogueren les comarques gironines i tot el principat, en temps de Joan II. El seu nom es veu repetidament esmentat en l'obra de Sobrequés (1); i les actes capitulars que escrigué amb

(1) SOBREQUES I VIDAL, S. i SOBREQUES I CAL-LICO, J.: *La guerra civil catalana del segle XV*. Barcelona, 1973.

Testamentum andree alfonsello:

Testamentum andree alfonsello: In nomine domini Amen. Ego Andreas Alfonsello de Gerona... In preteritum tangens ad possessionem... et de hereditate bisulmennen... In preteritum tangens ad possessionem... et de hereditate bisulmennen... In preteritum tangens ad possessionem... et de hereditate bisulmennen...

Testamento de Andrés Alfonso- llo, Canónigo, Secretario del Cabiido de Gerona, autor de las famosas Actas Capitulares de los tiempos de la Guerra de Juan II, Vicario General del Cardenal Margarit. Está en el protocolo del notario de Gerona Pedro Bagudá, corresponde al año 1474.

constància i minuciositat foren recollides i anotades per l'insigne historiador del segle passat Fidel Fita (2).

Alfonsello en les esmentades actes capitulars es fa cronista d'uns fets que havia viscut, i dels que havia sigut no tant sols testimoni qualificat, sinó destacat protagonista.

El Pare Fita, en les notes a les Actes, aporta dades fonamentals de la biografia d'Alfonsello i els trets més representatius de la seva personalitat.

Vejem ara el que ens pot donar l'anàlisi del testament.

En primer lloc anotem que en el mateix llibre de testaments del notari Pere Begudà (3), figuren un a continuació de l'altre el testament d'Andreu Alfonsello i el del seu germà Bernat. És una mostra, entre moltes, del gran lligam que existí entre els dos germans. Lligam més que fraternal, amb un trets de paternalisme, per part d'Andreu, el germà gran, envers Bernat, més jove, i lligat en tots els

aspectes de la seva activitat a la destacada personalitat del germà gran.

El llibre de testaments del notari Begudà, conté a més dels dits, les darreres voluntats de destacades personalitats de la Girona de finals del segle XV. S'hi troba entre altres, el del noble i eclesiàstic Roger de Cartellà, que nosaltres mateixos hem publicat (4). Testament que té un elevat interès per detallar-s'hi el contingut de la notable biblioteca del testador.

Tant el testament d'Andreu Alfonsello, com el del seu germà Bernat estan escrits amb acurada presentació, que els fa destacar dels restants que figuren en el mateix protocol. La presència de calderons vermells fa notori el començament dels paràgrafs.

Si bé la presentació general és acurada, l'escritura ofereix sensibles deficiències, que fan difícil la lectura del text, en el que podem observar abundoses esmenes, correccions i ratlles sobreposades, a més de les abreviatures corrents en l'escritura del moment. Augmen-

(2) FITA I COLOMER, FIDEL: Los reys de Aragón i la Seu de Girona, desde l'any 1462 fins al 1482. Barcelona, 1873.

(3) ARXIU HISTORIC PROVINCIAL DE GIRONA, notaria, núm. 4, núm. 214.

(4) MIRAMBELL I BELLOC, ENRIC: El testamento de Roger de Cartellà y su importante biblioteca. En Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol. XVII (1964-1965), pp. 203-211.

ta la dificultat de la lectura el mal estat de conservació de part d'algunes planes.

La lletra en sí és correcta, sense que sigui un exemple de perfecció; i normalment es ben entenedora, si no ve afectada pels defectes abans esmentats.

Com hem dit abans, hi figuren notes marginals, testimoni d'haver obtingut còpies del testament en diverses ocasions. La més moderna correspon al mes de juliol del 1802. Això sembla evidenciar que es tracta de l'últim testament atorgat per Alfonsello.

Si passem al text, observarem en primer lloc unes consideracions filosòfico-religioses. Això que sol ésser comú a la majoria dels testaments, ofereix una gran varietat, que en molt casos preten fugir d'un formulisme estereotipat; i presenta unes característiques personals, sovint ben interessants pel coneixement de la persona de l'atorgant. En aquest cas fa referència a un text de Séneca, i presenta la velleïtat com a pòrtic de la mort. Encara que els anys que sobrevisqué i l'activitat que va portar a cap, demostren que aquesta proximitat de la mort, i aquesta situació de fi de carrera, era més un temor, una previsió, o una apreciació personal que no pas una realitat.

Nomena marmessors, en primer lloc al seu germà Bernat, prevere de capítol de la Seu de Girona, i altres eclesiàstics gironins. Els hi confereix la potestat d'execució del testament i de la venda a subhasta de tots els seus béns, exceptuant-se aquells objectes que tenen un destí determinat.

Encomana la seva ànima a Déu i a la Verge Maria, i elegeix sepultura al claustre de la Catedral. Mana que tant les exèquies com els aniversaris es facin «moderate et sine pompa».

Disposa la celebració de misses i aniversaris. Especificant tots els detalls i condicions.

Com la major part dels testadors contemporanis seus, disposa donatius a les comunitats religioses de la ciutat, Sant Domènec, Sant Francesc, el Carme, la Mercè, Sant Daniel i Santa Clara, amb la condició de què preguin per la seva ànima.

Segueix a continuació una llarga llista de deixes a familiars, parents i servidors. Entre ells figuren Caterina, muller de Pere Quintana, ciutadà d'Elna; Francina, muller de Pere Pujol, notari d'Elna; nebodes seves, que ja havien estat dotades per ell i pel seu germà, en el moment de contraure matrimoni. Eleonor Alberta. A Clara, muller de Martí Azemar, notari de la Cúria de Girona, li deixa cinc sous, i a més li perdona el deute d'unes quantitats que li va deixar en préstec, en moments de necessitat. Joana Frigola, Caterina Flors. Gràcia, muller d'en Ballester i al germà d'aquesta Raimond Gabella. I a un altre germà d'ells, Bartomeu, que havia habitat amb el testador, que no té pare ni mare. Es tracta d'un xicot jove que no té amb què subsistir. Disposa que se l'atengui, i que, com sigui que ha elegit l'ofici de notari, es procuri que visqui amb un notari, a fi de què

aprengui l'ofici, i que es tingui cura de què no li falti res per viure.

Altres parents beneficiaris del testament són Berenguer Ortola, ciutadà d'Elna i Juli Berart, prevere, beneficiat de la catedral d'Elna i Caterina, muller d'Antoni Vefrà, ciutadà d'Elna. Manifesta que no fa cap menció d'un germà de dita Caterina, al qui havia fet concedir un benefici a l'església de Sant Joan de Perpinyà, i que va renunciar-hi, vagant, sense fer res de bo.

Remet a la consciència del seu germà la retribució a tots aquells qui havien estat al seu servei. Demana que se n'ocupi de les seves necessitats, tal com ell mateix se'n havia ocupat sempre.

També esmenta un seu parent, Joan Pujol, monjo de Ripoll.

Deixa totes les seves vestidures i capes a la comunitat de preveres de l'església d'Elna, a qui pertany, segons costum i privilegi de dita església, de la que fou beneficiat.

Mana que a Elna se li dediquin exèquies, segons costum i que es celebri també un aniversari per l'ànima dels seus pares, Bernat i Bartomeu, i, arribat el moment, pel seu germà Bernat.

Fa donació d'un morabetí al Sr. Bisbe de Girona perquè autoritzi aquest testament. I als marmessors els hi atribueix deu sous a cadascú.

Totes les quantitats que s'esmenten són considerablement modestes. Deixes de cinc i deu sous resulten gairebé simbòliques.

Al seu germà Bernat li deixa l'usdefruit de tots els seus béns, que tenien en comú, exceptuant-ne el vestuari, que, tal com ja s'ha dit corresponia a la comunitat d'Elna.

Fa notar que ell disfrutava de rèdits superiors al seu germà Bernat; però que així li corresponia per tenir també més càrregues, preocupacions i responsabilitats.

Deixa la totalitat o la major part dels seus llibres a la biblioteca de la catedral d'Elna, atorgant al seu germà Bernat la facultat de poder retenir un volum de Decretals i algun altre llibre que li pugui ésser útil. Encarregant-li tingui bona cura de tornar-los en vida, evitant que després de la seva mort pugui deixar d'acomplir-se aquesta seva disposició.

Deixa als ardiaques de Besalú, successors seus en aquest càrrec la finca que toca a la paret de la casa que ell mateix en altre instrument autoritzant pel mateix notari Begudà, va erigir al dit ardiaconat.

Els hi deixa també el seu escritori, amb el seient corresponent, construïts a iniciativa seva ideats per ell mateix, com també les llibreries i estanteries en què estaven col·locats els seus llibres.

Es refereix a les dificultats econòmiques que l'han afectat degut a les circumstàncies viscudes, especialment per la guerra que el país ha tingut de suportar. Dificultats per cobrar les rendes i els llegats dels seus antecessors en l'ardiaconat. Circumstàncies que han dificultat

la conservació dels edificis de dita prebenda i la reparació dels desperfectes ocasionats. Senyala també condicions per a l'actuació dels seus successors en aquestes coses.

Crea un benefici a honor i glòria de la Santíssima Trinitat i de la Gloriosa Verge Maria, baix l'advocació dels sants Andreu i Restitut, patrons seus; benefici residenciat a l'altar dels dits sants a la Catedral de Girona. El dota amb la respectable quantitat de vint-i-dos lliures. Especifica totes les obligacions que tindran els successius obtentors de la prebenda i senyala també les condicions que s'els hi haurà d'exigir per poder ser nomenats. El dret de patronat l'atorga al seu germà Bernat, i després de la mort del germà, als successius ardiaques de Besalú.

Posa als beneficiats unes condicions i càrregues molt rigoroses. Y es reserva el dret de modificar-ho tot mentres visqui.

Novament torna a parlar dels seus llibres, que deixa a la Catedral d'Elna amb específiques i ben exigents condicions. En primer lloc fixa que es relacionin tots i cada un dels volums. Obliga als capitulars d'Elna, destinataris dels llibres, que engrandeixin convenientment la biblioteca capitular i facin construint-hi les necessàries estanteries amb les corresponents lleixes, per poder col·locar «Tantum multitudinem librorum»... Fa notar que la biblioteca d'Elna és petita i que resulta imprescindible l'ampliació. Disposa que si no es fa l'ampliació exigida no s'els hi entreguin els llibres.

Disposa també que els capitulars d'Elna estiguin obligats a jurar per sí i pels seus successors, que, a no ser per un cas d'extrema necessitat, no vendran cap dels llibres llegats, ni en treuran cap de la biblioteca per cap motiu. Senyala les condicions amb que els estudiosos en Bíblia i Decrets podran utilitzar els dits llibres.

Per lo que es pot deduir, es tractaria d'una biblioteca notable. Tinguem en compte que Alfonsello era un home del Renaixement, home de confiança del Cardenal Margarit, figura senyera de la política i de la cultura; actor rellevant de trascendentals fets històrics, relacionat amb les més destacades personalitats de la seva època. Amb una actuació de llargs anys als bisbats d'Elna i de Girona. Home d'Església i d'Estat.

El concepte que ell té de la seva biblioteca és elevat. La considera i l'estima; vol que no perdi la seva unitat; que serveixi als estudiosos; però que no es malmeni ni es dispersi; ni quedi inoperant. Tot ens permet suposar que es tracta d'una biblioteca important. Malauradament res podem sapiguer del seu contingut, si exceptuem lo ja dit, que podia ser útil als estudiosos de Bíblia i canons.

Al peu de l'última plana del testament, una nota del fedatari afirma que el testador no li ha entregat el repertori dels llibres que li havia promés.

La documentació dels Arxius d'Elna, podria oferir la relació de dits llibres? Caldria averiguar-ho.

Per últim, la darrera clàusula del testament nomena hereter universal del reste dels seus béns, al benefici dels sants Andreu i Restitut, fins a la quantitat de vint-i-dues lliures. Si sobrepassés de dita quantitat, mana que l'excedent s'apliqui a misses de torn o d'estaca.

A la plana del manual que segueix al testament d'Andreu Alfonsello, hi figura el del seu germà Bernat. Aquest document és molt més curt que l'anterior, i en algunes de les clàusules es remet a les paral·leles d'aquell.

També nomena com a primer dels marmessors al seu germà, Andreu; i el fa usufructuari de tots els seus béns. Fet que demostra que en el moment de testar, ni l'un ni l'altre es consideraven en perill de mort imminent.

Afegeix un detall que no consta al testament d'Andreu. Al tractar del llegat de les vestidures a la catedral d'Elna, fa notar que és fill d'aquesta ciutat. És molt probable que si Bernat era fill d'Elna, també ho fos Andreu. El pare Fita ja suposava aquest origen, encara que no s'atrevia a afirmar-ho rotundament.

Bernat no deixa béns als seus familiars perquè ja els hi havia donat abans.

També deixa els seus llibres a Elna i estableix com a hereter universal al benefici dels sants Andreu i Restitut, fundat a la catedral de Girona.

La data del diumenge 27 de novembre de 1474 és comú a ambdós testaments.

De l'anàlisi dels dos testaments podríem deduir-ne algunes conclusions:

La gran compenetració entre els dos germans Alfonsello. La major part de les coses eren comunes entre ells. Andreu té una gran superioritat, quasi paternal amb relació a Bernat.

La preocupació pels seus familiars, parents i servidors; es preocupen de les seves necessitats i els hi deixen quantitats, més aviat simbòliques.

L'interés i l'estima pels llibres. Les condicions que posa als capitulars d'Elna, en són prova.

La disminució que els seus béns i propietats havien experimentat com a conseqüència de la guerra civil i de les vicissituds polítiques i socials perquè passava el país.

La modèstia dels seus béns materials. Hi consten llegats de cinc sous, que era l'equivalent a dos jornals d'un obrer no qualificat.

El lligam amb Elna, on vivien la major part dels seus familiars.

Per acabar podríem dir que si bé els testaments no donen lo que de la condició del testador es podria esperar, si són unes peces documentals dignes d'ésser tingudes en consideració, especialment el d'Andreu, per provenir d'una de les personalitats més rellevants de la Catalunya de la segona meitat del segle XV.